

ЛУЦЬКА МІСЬКА РАДА НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ
ВОЛИНСЬКИЙ ДЕРЖУНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ЛАБОРАТОРІЯ ІСТОРІЇ ВОЛИНИ
ВОЛИНСЬКЕ ОБЛАСНЕ ТОВАРИСТВО КРАЄЗНАВЦІВ
ВОЛИНСЬКЕ ОБЛАСНЕ ІСТОРИЧНЕ ТОВАРИСТВО
ВОЛИНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ
ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Присвячується 910-й річниці
літописної згадки про Луцьк

МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ ВОЛИНИ: ЛІТОПИСНІ МІСТА І СЕРЕДНЬОВІЧНА КУЛЬТУРА

Науковий збірник

Матеріали VIII Волинської обласної
історико-краєзнавчої конференції
27-29 листопада 1995 року

Луцьк

1998

З народженням унії починається процес колонізації українського населення. Починається будівництво католицьких храмів.

В 1610 році біскупом Павлом Волицьким в Луцьку збудовано костел, який в 1773 році стає кафедральним костелом Луцьких католицьких біскупів. Незадовго після цього виникають в місті кляштори: кармелітів, тринітаріїв, бернардинів, бригідок, ясаритів.

В XVII ст. велику роль в культурному і духовному житті Луцька відіграло Чеснохресне братство, яке було засноване в 1617 році. При братстві існував шпиталь, притулок і школа, статут якої був взірцем для інших братських шкіл на Україні. В друкарні Луцького братства друкували багато книжок, як то "Лямент", "Елегії" та ін. В 1620 році братство збудувало Хрестовоздвиженську церкву. Споруда утримувалась на пожертви волинських православних шляхетних родин: Стецьких, Гулевичів, Пузинів та ін.

Цікавим пам'ятником архітектури першої половини XVII ст. є єврейська синагога, що служила для оборони, про що свідчать грубі мури і оборонна вежа.

Старовинні пам'ятки Луцька свідчать про славне минуле, багату історію, про життя, що колись кипіло на цій землі.

В.В.Надольська (Луцьк)

ЛУЦЬК І ЙОГО МЕШКАНЦІ ДО КІНЦЯ XIX СТ.

Історія стародавнього міста багата на події. Їх безпосередніми учасниками, рушіями у всі історичні епохи були його мешканці. Подібно до інших міських центрів України, населення Луцька характеризувалося етнічною строкатістю. Окрім українців, місто у різні часи заселяли поляки і росіяни, чехи і німці, євреї і караїми, вірмени та представники інших національностей.

Архівні документи, інші джерела донесли до наших днів дуже обмежену інформацію щодо часу та причини появи на території Луцька, чисельності, занять різних національних груп.

Мало відомостей залишилося про вірменську громаду міста. Часу її заснування достеменно не відомо. Деякі історики (Антоній Ролле, Садок Баронг) вважали, що вірмени з'явилися в Луцьку з першою хвилею переселення за часів Болеслава Хороброго, тобто в XI-XII століттях, у той самий час, що й у Львові.⁽¹⁾ Масовий характер переселення вірмен був викликаний захопленням їх території арабами і турками-сельджуками, також антивірменською політикою Візантії. Вірмени просувалися на захід через Крим, Молдавію, Волощину. Причини появи вірменів у західноукраїнських землях описані у праці секретаря римського єпископа А.М.Граціані. "Вірмени, - писав він, - пригнічені жажливою тиранією турків, давно залишили свою країну, перейшли через Чорне море в гирло Дунаю, рушили через Валахію і сховалися на Русі".⁽²⁾

Найвищого розвитку вірменська колонія Луцька досягла в XV-XVII століттях. Вірменській громаді належала вулиця Вірменська (Боніфраторська, Хлібна, нині Паші Савельєвої), прилеглі квартали. Житлових будинків згадувалося аж до 300, були й ремісничі майстерні. Переважаючим заняттям була торгівля. Вільно сповідуючи свою віру, вірмени міста, на зразок колоній Балти, Львова, Могилева на Дністрі, вирішили звести церкву. Найдавніша згадка про церкву св. Степана збереглася в документі луцької вірменської громади 1445 року, що підтверджував дарування Свидригайлом села Циперів вірменській церкві.⁽³⁾

Однак, з кінця XVII століття, під впливом колонізаторської діяльності католицької церкви та ряду економічних факторів (наприклад, заможні вірмени отримували польське дворянство - "шляхетство", намітився загальний занепад міста та ін.) відбувається швидка асиміляція вірменського населення з пануючою на той час польською нацією. На 1700 рік у місті нараховувалося лише 11 вірменських будинків. До кінця XVIII століття вірмени майже повністю окатоличилися і ополячилися. У своїх обрядах вони перестали дотримуватися стародавніх звичаїв і молитв.⁽⁴⁾

Де кілька століть у м.Луцьку існувала колонія караїмів. У кінці XIV століття група караїмів, як полонені литовських князів, потрапила до Литовського князівства і до захоплених Литвою західноукраїнських земель зокрема. Прабатьківщиною волинських караїмів був Крим.(5) Найбільш давня згадка про луцьку колонію караїмів відноситься до 1506 року. Підтвердженням цього, на думку О.Цинкаловського, можуть служити пергаментні звитки заповітів караїмської божниці (родали).(6)

Більшість караїмів мешкало за с.Красне. Про це свідчать давні назви "Караїмські поля", "Караїмські садиби", що зустрічаються у документах про с.Красне та Омеляник. З часом родини переїхали і оселилися на одній околиці з євреями. Ця територія вже пізніше почала іменуватися то Жидівщиною, то Караїмщиною.(7)

Луцькі люстратори під час перепису населення міста у 1789 році зазначали: "Чисельність караїмів невелика, відрізняються вони звичною для себе спокійною поведінкою. Справа уваги гідна: жоден караїм від найдавнішого часу не був покараний смертю. Мають нахил до промислів, займаються фурманкуванням, перевезенням на далекі відстані та частково дрібною торгівлею. Якби їх кількість була більша, громадскість не пошкодувала б."(8)

Караїми жили окремою общиною, яку очолював хазан. Він виконував як адміністративно-правові, так і релігійні функції голови колонії. Судово-адміністративне самоуправління караїмів Луцька збереглося до останніх десятиліть XVIII ст. Чисельність караїмів луцької колонії не була постійною. В зв'язку з війнами, хворобами, міграцією, що існувала між громадами караїмів, їх кількість змінювалася. Дослідники зазначають, що караїмська громада відзначалася високим рівнем культури, з неї вийшли ряд вчених, які емігрували пізніше до караїмських осередків у Криму.

Значний відсоток населення міста склали євреї. Початок розселення євреїв на Україні відносять до періоду Київської Русі. Найбільш масове переселення євреїв на Волинь, у її міста, спрямовувалося з Польщі з кінця XV і в наступні століття. Більшість серед них склали так звані ашкеназі, тобто європейські євреї. У Луцьку існувала єврейська община або кагал. Община регламентувала багато сторін життя євреїв, перш за все дотримання іудейського законодавства та проведення обрядів. За підтримкою польських магнатів, євреям вдалося поширити свій вплив на торгівлю, промисли, оренди. Внаслідок приєднання Волині до Російської імперії, введення "смуги осілості", інших обмежувальних законів, єврейське населення Луцька значно зросло. На кінець XIX століття у Луцьку мешкало 12264 іудея, 3487 християн, 144 караїмів, 5 магометян.(9) Широкою була сітка релігійних закладів - синагог, молитовних будинків і шкіл. У Луцьку діяли: кам"яна Стародавня Синагога, синагога "Ашкіназі на Вульці", школи Галасідська, Бойкер, Теслярська, Купецька, Міщанська, Кравецька та ін.(10) Молитовні школи відвідували переважно за професійною ознакою та становою, про що свідчать їх назви. З метою задоволення ряду потреб створювалися різноманітні громадські об'єднання.

На певних історичних етапах збільшувалася серед мешканців Луцька кількість поляків. Так, після підписання Андрусівського перемир'я (1667 р.), польський уряд сприяв переселенню їх з корінних польських земель в українські міста, розглядаючи це як захід для зміцнення позицій шляхетської Польщі. Подібні процеси відбувалися після укладання Ризького договору 1921 р. Переб'ювання ж під владою Росії спричинювало зростання частки у загальній кількості російського населення. Чеський та німецький колонізаційні рухи другої половини XIX століття також наклали свій національний відбиток на громадське і культурне життя Луцька.

Сьогодні місто залишається багатонаціональним за складом населення. Однак, з ряду причин, в першу чергу, першої і другої світових воєн, функціонування тоталітарного режиму, своєрідність життєдіяльності національних груп майже нівелювалася, різко зменшилася чисельність їх представників. Відновленню традицій, історичного минулого служить діяльність національних товариств Волині.

Наукове вивчення історії етнічних груп Луцька сприятиме реконструкції багатьох історичних подій міста.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Пам'ятки України. - 1993. - № 1-6. - С.33.

2. Наулко В.І. Етнічний склад населення Української РСР. (Статистико-картографічне дослідження). - К., 1965.

3. Пам'ятки України. - 1993. - № 1-6. - С.34.

4. Волинские епархиальные ведомости. - 1876. - № 20. - С.690.

5. Кокизов Ю.Д. Караимы. Краткий исторический очерк. - СПб., 1898. - С.17.

6. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. - Вінніпег, 1986. - Том 2. - С.43.

7. Державний архів Волинської області. - Ф.3. - Оп.1. - Спр.111.

8. Zajaczkowski A. Karaimi na Wołyniu //Rocznik Wołyński. - Rowne, 1934. - Т.3. - S.178.

9. ДАВО. - Ф.3. - Оп.1. - Спр.41. - Арк.1-2.

10. Там само. - Спр.531. - Арк.102.

М.М.Кучерена, В.В.Вісун (Луцьк)

МІСЬКА МЕЖА ЛУЦЬКА В 1940 РОЦІ

4 грудня 1939 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла Указ про утворення Волинської області. У січні 1940 р. в області було проведено новий адміністративно-територіальний поділ. Виникла потреба у визначенні межі районів, міст, населених пунктів. З цією метою Луцька міська Рада 13 травня 1940 р. прийняла постанову про встановлення межі міста, попередньо узгодивши її з Луцьким райвиконкомом. 19 вересня цього ж року Волинський обласний виконавчий комітет прийняв постанову "Про затвердження границь м.Луцька".

Яким же був Луцьк у 1940 році?

На півночі межа починалася від лівого берега р.Стир і простягалася вздовж земель с.Вишкова на схід і північ в напрямку земель с.Липовець. Далі границя йшла вздовж села Липовець у східному напрямку, перетинаючи шосе і колію на Ківерці, а далі йшла вздовж сіл Болоха та Гуща у південно-східному напрямку до Нового і Старого Теремно. Вздовж них міська межа прямувала спочатку у південно-східному та південному напрямках до річки Сапалаївки, перетинаючи колію Луцьк-Львів. Після цього вона повертала на південний схід і простягалася до сіножатних луків. Тут межа повертала на північний схід, перетинала колію Луцьк-Львів і йшла вздовж польової дороги у південно-східному напрямку, пересікаючи дорогу Луцьк-Теремно і наближалася до місця сполучення земель села Теремно і колонії Підгайці.

Звідти границя повертала у південному та південно-західному напрямку і йшла вздовж земель колонії Підгайці до земель села з такою ж назвою, доходячи до шосе Луцьк-Дубно, знову ж дотикалась до лівого берега р.Стир поблизу с.Рованці. Тут межа повертала на північ та північний схід і йшла лівим берегом р.Стир вздовж земель с.Рованці, залишаючи річку в межах Луцька. Далі границя йшла вздовж земель села Гнідава тим же лівим берегом Стиру до середини річки Застирок, і повертала на південний схід та південний захід до земель передмістя Гнідава. Потім границя повертала на південь, схід, південний схід, а зрештою на захід та північний захід, залишаючи Гнідаву з вулицями Гранична та Городецька в межах Луцька.

Від Городецької межа прямувала у північному напрямку вздовж земель сіл Малий та Великий Омеляник і перетинала шосе Луцьк-Володимир-Волинський і заходила до правого берега річки Омелянка. Далі межа проходила тим же правим берегом Омелянки до земель села Кічкарівка, пересікаючи шосе Луцьк-Ковель, виключаючи з меж Луцька річку і ставок.

Далі границя продовжувалась берегом р.Омелянка вздовж земель сіл Кічкарівки та Черчиці до лівого берега Стиру і завершувалась поблизу сіножатів Вишкова.

Такою була межа Луцька в 1940 році.